

Bahr.¹⁰ »Če srečate Nemca, ki vas prepričuje, da ne misli na nacionalno vprašanje, mu ne verjemite.«

c) Najavlja se potemtakem *evropska in z njo svetovna nestabilnost*, hkrati pa več alternativnih polov, na katere se bodo obračali manj razviti zaradi tehnoloških inovacij in kapitala, da trga ne omenjamo.

Veliko vprašanje je, kako bo Evropa vzdržala nove napetosti: v sami Evropi in v svetu gospodarske tripolarnosti.

ZDRAVKO MLINAR

Evropska integracija z vidika teorije prostorsko-družbenega razvoja

1. V tem prispevku bom opozoril na nekatera temeljna vprašanja, ki predvsem z vidika sociološke teorije prostorsko-združenega razvoja dajejo dolgoročno usmeritev v razpravah o tako aktualni temi, kot je evropska integracija. Prav tedaj ko se na novo lotevamo takšne teme, je še toliko bolj pomembno, da se opremo na teorijo in se tako izognemo nevarnosti, da bi ostali na površini ali ponovno odkrivali Ameriko. Družbene znanosti (ki so tej temi najbližje) so se v preteklih desetletjih osredotočale na procese »nacionalnega formiranja« ali pa so vsaj nacionalno-državne okvire jemale kot nekakšno naravno stanje stvari. Razen nekaterih (sub-) disciplinarnih področij, kot so mednarodno pravo, mednarodni odnosi, mednarodno gospodarstvo ipd., ki so se prav specializirala za proučevanje procesov v širšem prostoru, bi lahko rekli, da je družboslovno raziskovanje v nekakšnem *faznem zaostanku* za dejanskimi tehnološkimi ter družbenoekonomskimi spremembami, na podlagi katerih se razširjajo prostorski okvirji (medsebojnih) odvisnosti med ljudmi.

Kljub temu pa nam ni treba začeti od začetka. Na voljo so nam tem bogatejša spoznanja, čim bolj upoštevamo dejstvo, da je treba fenomenološko oznako »Evropa« (saj to ni teoretski pojem) šele prevesti v teoretični jezik. Šele na ta način se nam odpira pot do bogatega, že akumuliranega znanja, ki je pomembno za obravnavo konkretnega geografskega območja. S sociološkega vidika nam torej ne gre predvsem za opisovanje enkratnosti v današnjem času in v konkretnem geografskem prostoru. V tem smislu nas torej ne zadovoljuje tradicija opisnega prikazovanja posameznih območij sveta, ki je dobilo oznako »area studies«. Seveda je zlasti v začetni fazi ukvarjanja s to tematiko pri nas treba zagotoviti dostop do večje količine informacij o posameznih delih tega dogajanja (tu je danes še velika praznina, pa bodisi da gre za politične ali gospodarske vidike delovanja Evropskih skupnosti, za naš sistem izobraževanja, ki skorajda v celoti pušča ob strani integracijske procese v Evropi ipd.) Vendar pa na tem mestu želimo poudariti predvsem nekatera temeljna protislovja in strateška vprašanja v pojasnjevanju in usmerjanju tega dogajanja z vidika dolgoročne, razvojne perspektive.

¹⁰ Citira André Gisselbracht: »Les inquiétants arguments du néopatriotisme germanique«, *Le Monde Diplomatique*, Paris, avril 1990, str. 17.

2. Ne da bi vsaj poizkušali povzemati razlago »razvojne logike družbenih sistemov« ter razvoja kot enotnosti nasprotij procesov osamosvajanja in povezovanja, kar smo predstavili že na drugem mestu, lahko vendarle nakažemo vsaj nekatere navezave na vprašanja o integracijskih procesih v Evropi danes. Širši teoretični pristop nam omogoča, da se izognemo enostranostim, ki so prav značilne za razprave o tej temi. Tako je značilno, da se integracijski procesi obravnavajo kot preprosto, nenehno razširjanje teritorialnih okvirov povezovanja ljudi. Pri tem pa se ne upošteva, da gre za protislovne težnje in spopadanje obeh procesov (osamosvajanja in povezovanja), ki vodi do značilnih cik-cak nihanj v tem času, tako da enkrat prevlada težnja k razširjanju okvirov povezovanja, v naslednjem obdobju pa stopi na prvo mesto težnja k večji samostojnosti. Tako nam zgodovinska retrospektiva pokaže (vsaj za nekatere dele prebivalstva), da smo bili že pred prvo svetovno vojno vključeni v širši evropski prostor (npr. naši izobraženci so se formirali na univerzah na Dunaju, Pragi, Berlinu idr.). Kasnejši poudarek na nacionalni osamosvojitvi pa je obenem imel za posledico tudi določeno zapiranje v ožje nacionalne prostorske okvire.

Z vidika prostorsko-družbenega razvoja lahko pričakujemo, da bo višja stopnja odprtosti teritorialno-družbenih sistemov, ki omogoča sproščenejšo gibljivost ljudi, materialnih dobrin, kapitala in idej, privedla do (občutka) ogroženosti subjektov v zatečenih, tradicionalnih okvirih in da bo temu sledila reakcija, tako da se bodo povečale zahteve po večjem nadzoru in selektivnosti dostopa v lastni prostor. To se že danes kaže npr. v Sloveniji, ko večina prebivalstva zahteva, da se omeji priseljevanje »z juga«, in se nasploh zaostruje občutek ogroženosti nacionalne identitete. Torej ne gre preprosto za nekakšen linearni trend odpravljanja meja, ki so nam bile vnaprej dane ali vsiljene od zunaj. Pri tem se pogosto niti ne zavedamo, da jih tudi sami ohranjamo ali celo na novo vzpostavljamo.

3. Najbolj značilno poenostavitev v razumevanju procesov evropske integracije vidim v tem, da se krepitev *nacionalne suverenosti* obravnava vzporedno in neprotislovno s krepitvijo integracijskih procesov v Evropi, ki naj bi vodili k »Evropi brez meja«. Pri tem gre bodisi za iluzijo ali pa za zavestno prikrivanje dejstva, da enega ni mogoče v polni meri uveljavljati brez omejitev na strani drugega. Kako naj uveljavljamo popolno nacionalno suverenost v »Evropi brez meja«, tj. v Evropi s povsem sproščeno mobilnostjo ljudi, dobrin in idej? Če si že vsakdanja politična praksa dovoljuje poenostavitve in enostranosti, tako da prikazuje samo pozitivne, zelene učinke danes že splošno sprejete usmeritve k Evropi, pa si tega ne moremo dovoliti v temeljitejši družboslovni analizi. Že dosedanje izkušnje ob vključevanju posameznih zahodnoevropskih držav v Evropsko skupnost nam potrjujejo, da je temeljni problem prav *protislovno razmerje med avtonomijo* (nacionalno suverenostjo) *in integracijo*. V tem smislu je razumljivo, da so se že od samega začetka pojavljala velika nesoglasja v Evropi glede tega, kako pristopiti k evropski ekonomski integraciji. V Veliki Britaniji, na Norveškem, v Grčiji in drugod je bil zelo močan odpor proti takšnemu vključevanju v Evropsko skupnost, ki bi pomenilo tudi žrtvovanje nacionalne suverenosti. Norvežani so celo na referendumu (s 53,49% vseh glasov) zavrnili članstvo v Evropski skupnosti.

Protislovje med samostojnostjo (suverenostjo) in povezovanjem (integracijo) je izhodišče, na podlagi katerega sta se izoblikovali dve temeljni usmeritvi, tj. konfederalistična in federalistična. *Konfederalistična usmeritev* predpostavlja, da med državami pride do soglasja o medsebojnem sodelovanju, vendar tako da pri tem ne bi prišlo do kakršnegakoli omejevanja njihove nacionalne suverenosti. Kot ugotavlja Klaus-Dieter Borchardt, pri tem ne gre za to, da bi ustvarili nekakšno

»super državo«, ki bi jih vse zaobsegla, temveč gre za povezovanje suverenih držav v konfederacijo, v kateri ohranjajo svoje lastne nacionalne strukture. Na takšnem načelu temelji delovanje Sveta Evrope in OECD-ja.

Na drugi strani pa imamo *federalistično usmeritev*, ki teži k preseganju tradicionalnih razlik med nacionalnimi državami. Pri tem gre za prepričanje, da se mora preživela koncepcija o neprekršljivi in nedeljivi nacionalni suverenosti umakniti in prepustiti svoje mesto uveljavljanju skupne suverenosti držav, ki se vključujejo v nadnacionalno skupnost. Tako naj bi prišli do evropske federacije, v okviru katere naj bi skupne (zvezne) oblasti usmerjale vse vključene narode, ki pa bi sicer še vnaprej ohranjali svoje individualne identitete.

V zvezi z oblikovanjem Evropske skupnosti je načelno sicer prevladala federalistična usmeritev. Vendar pa je zaradi odpora držav članic, da bi se povsem odpovedale svoji suverenosti in stari nacionalnodržavni strukturi, dejansko prevladala nekakšna *kompromisna rešitev*. To pomeni, da gre za več kot le za medsebojno sodelovanje med državami konfederacije, obenem pa – vsaj za sedaj – še ne za izoblikovanje trdne federalne strukture. Namesto da bi se države članice kar nasploh odpovedale svoji suverenosti, so odstopile le od dogme o njeni *nedeljivosti*. Tako naj bi *postopoma* premoščali prepad med nacionalno avtonomijo in evropsko federacijo. To je praktično pomenilo, da se je začela razprava, na katerih področjih oziroma glede katerih zadev so države članice pripravljene *odstopiti del svoje suverenosti* in jo prenesti na nadnacionalno skupnost. Ta proces se je najprej začel na ekonomskem področju, vendar se postopoma razširja in ne kaže, da bi se zaustavil.

4. Glede na navedeno je treba upoštevati, da gre v Sloveniji in Jugoslaviji za specifične razmere, ki odstopajo od predvladujočih usmeritev in razvojnih trendov v najbolj razvitih državah na Zahodu. Medtem ko je pri nas nacionalna suverenost postala glavna družbena vrednota (za Slovenijo, za Hrvaško, tudi za Srbijo ipd.), na Zahodu že nekaj časa stopajo v ospredje ocene o tem, da je »nacionalna država« stvar prejšnjega stoletja in *preživel okvir za odločanje* o temeljnih problemih ljudi v današnjem svetu. Ta država, kot je o tem pisal že Daniel Bell, je po eni strani premajhna in je preozek okvir, da bi lahko znotraj njega preprečevali ali reševali vse številnejše probleme, ki so povzročeni zunaj njenih meja. Po drugi strani pa je prevelika predvsem v tem smislu, da je preveč odmaknjena od raznovrstnih problemov ljudi v konkretnih, povsem specifičnih vsakdajih življenjskih razmerah. V tem smislu torej nacionalno državo izpodkopavajo procesi, ki jih ni zmožna več obvladovati. Tu gre tako za procese internacionalizacije in globalizacije, ki se vse bolj izmikajo njenemu nadzoru (npr. satelitski komunikacijski »čezmejni pretok podatkov« preko računalniških omrežij). Obenem pa gre za procese individualizacije, ki tudi znotraj njenih okvirov toliko povečujejo notranjo raznovrstnost, da le-te ne more več obvladovati ali se vsaj odzivati nanjo.

Že pred časom je postalo jasno, da vasi, manjša in tudi večja mesta, občine, province in regije de facto in de jure izgublajo svojo avtonomijo in postajajo podrejene oblastem nacionalne države. Podrobno pa, kot sta ugotavljala že Dahl in Tufta (1973), se v drugi polovici 20. stoletja zmanjšuje tudi suverenost nacionalnih držav, s tem ko se vključujejo v nadnacionalne organizacije, kakršne so Združeni narodi, NATO, EFTA, Comecon idr., in prevzamejo obveznosti, ki *omejujejo njihovo suverenost*, Če pa se bo ta proces, kot nakazujeta avtorja, nadaljeval, se bo v prihodnosti tudi nacionalna država preobrazila v nekakšno »lokalno oblast«.

Bodisi da imamo v mislih ekološka, gospodarska, vojaška ali druga področja, povsod se kaže – in najprej ravno pri majhnih narodih – da posamezna država ne

more več sama ustrezno obvladovati problemov, ki se pojavljajo. Nazorni primeri so lahko: katastrofa v Černobilu, onesnaženje Jadranskega morja ali rek, ki prehajajo državne meje, ali pa cene kmetijskih pridelkov na zahodnoevropskem trgu ipd.

Naša miselnost je vse preveč ujeta v razmere iz preteklosti. To je po svoje razumljivo saj – kot pravi R. Dahl – je v *dveh tisočletjih* prevladovalo stališče, da je majhna mestna država tista, ki daje optimalne možnosti za demokracijo; *okrog 200 let* je prevladovalo prepričanje, da je nacionalna država optimalna za demokracijo. Danes pa nam življenjska dejstva kažejo, da to ni več niti ena niti druga. Politična teorija se je preveč osredotočila na vprašanje, kako demokratizirati *eno suvereno enoto*, pri tem pa je spregledala problem demokratizacije političnega sistema, ki ga sestavlja vrsta enot v medsebojni interakciji, od najmanjših do največjih. Namesto da se torej osredotočamo na prav določeno vseobsegajočo in suvereno enoto, bo treba šele uveljaviti drugačno gledanje, ki bo upoštevalo vrsto medsebojno povezanih političnih sistemov oziroma vrsto enot, od katerih nobena ni (povsem) suverena.

Tudi vrsta primerov iz našega vsakdanjega življenja – pri čemer puščamo ob strani absurde ideološkega ekskluzivizma – nas opozarja na avtarkizem ter na *podcenjevanje dejanske odvisnosti* preko državnih meja. Tako smo pred časom zelo resno razpravljali o tem, ali naj bi tudi v Jugoslaviji uvedli t. i. letni čas ali pa naj bi ostalo po starem, čeprav je to spremembo že predtem uvedla vsa zahodna Evropa. Ta drobceni primer nam torej razkriva določeno prepričanje in obenem *samoprevaro*, da se lahko sami odločimo tako ali drugače, da sami ne glede na zunanji svet »držimo stvari v svojih rokah«. Vendar pa se zdi, da je pri tem premalo jasno, da takšna miselnost kaže na usmeritev k »*samosojnosti z izključevanjem*«, ki ne zagotavlja nikakršne razvojne perspektive. To je t. i. negativna svoboda, ki si jo lahko privoščimo, če se ločujemo od drugih, tako kot to dela Albanija. Vključevanje v širši svet pa ne pomeni le povečevanja svobodne izbire alternativ, temveč vzporedno s tem tudi toliko bolj dosledno upoštevanje določenih splošnih norm in discipline, ki je osnovni pogoj za poenotenje v širšem prostoru. Zato je razumljivo, da danes stopa v ospredje vprašanje standardizacije zlasti v smislu zagotavljanja splošnih, mednarodnih standardov. Čim doslednejša je uveljavitev teh splošnih standardov (torej dosledna omejitev osvobodbe ali samovolje posameznika in posamezne države), tem širše postaja področje ustvarjalnega kombiniranja standardiziranih elementov v vse bolj raznovrstne konstrukte.

5. Z vidika že nakazanih razvojnih procesov vrsta dosedanjih samoumevnosti postaja vprašljivih. Npr.: *kdo so subjekti integracijskih procesov* v Evropi. Če upoštevamo povedano, to niso več avtomatično (le) posamezne nacionalne države, ki kot nekakšni monopolni predstavniki vseh raznovrstnih interesov preko svojih zunanjih ministrstev stopajo v medsebojne stike. Takšna konvencionalna predstava je postala sporna tako v teoriji kot v praksi. V strokovni literaturi jo označujejo tudi kot »*model biljardnih krogel*«. Pri tem je mišljeno, da posamezne države tako kot krogle na biljardni mizi prihajajo v stik le ob svoji zunanji površini. Pri tem gre lahko tudi za občasna trčenja, vendar pa struktura in odnosi znotraj vsake krogle (države) ostajajo v bistvu nespremenjeni. Vendar pa takšen model ne more več pojasnjevati razmer v današnji Evropi, ki jih dosti ustrežneje izraža »*model omrežja*«. Pri tem pa gre za celovito medsebojno prepletenost posameznih držav, ki dobivajo naravo vse bolj odprtih družbenih sistemov.

Pri tem postaja vse težje dosledno razločevati *notranjo* in *zunanjo politiko*. Vse več je avtonomnih subjektov (subsistemov), ki legitimno delujejo ne le znotraj državnih meja, temveč tudi v mednarodnem merilu. Na ta način se povečuje

celovitost interakcij med državami, ki – še zlasti z razširjanjem informacijske in komunikacijske tehnologije – zmeraj bolj uhajajo državnemu nadzoru.

Jugoslovanska politika je v zvezi s konceptom deetatizacije sicer pred časom sprožila vprašanje »podružbljanja zunanje politike«, tako da so tudi republike in – zlasti v obmejnih območjih – tudi občine začele dobivati nekatere pristojnosti. Vendar pa je v osnovi prihajalo do velikega razhajanja med ideologijo samoupravljanja in prevladujočo prakso klasično državnega reševanja »zunanjih zadev«.

6. Ob vsem tem se zdi logično, da se tudi danes zastavlja vprašanje, kot ga je oblikoval npr. Dimitrij Rupel, kako naj se vključujemo v Evropo: *preko Beograda ali preko Ljubljane*. Če iščemo teoretično podprt odgovor na zastavljeno vprašanje, je treba upoštevati, da se s procesom individualizacije povečuje raznovrstnost v sistemu do te mere, da *nikakršen splošen reprezentant* le-te ne more v celoti zajeti, predstavljati in uveljavljati navzven v odnosu do drugih sistemov. Tako ne glede na konkretno normativno ureditev dejanska družbena kompleksnost vse bolj izsiljuje neposredno nastopanje prizadetih subjektov tako na nacionalni ravni kot tudi v mednarodnem merilu. Takšno razumevanje se sklada s splošno teoretsko interpretacijo družbenega razvoja, v katerem gre po eni strani za polarizacijo v smislu individualizacije in globalizacije, po drugi strani pa za *krepitev neposrednih vezi in do prežemanja* med človekom kot posameznikom ter globalnim družbenim sistemom.

Ob takšnem razumevanju razvojnih sprememb se nakazujejo tudi implikacije glede načina našega vključevanja v Evropo. Ob krepitvi *neposrednih vezi* posameznih subjektov in globalne družbe (zaradi poenostavitve si lahko dovolimo napako, da to družbo enačimo z Evropo), vse bolj ostajajo na stranskem tiru t. i. »*vmesne ravni*« in *strukture*. Le-te le upočasnjujejo pretok informacij in reševanje zadev in tako postajajo ne le odvečne, temveč zavirajoče. To najbolj jasno doživljajo prav dejavniki iz relativno najbolj razvite jugoslovanske republike, ki je tudi geografsko najbližje jedru razvite Evrope, pa se vendarle morajo gibati le v – bolj ali manj na povprečje naravnanih – normativnih okvirih za celotno državo.

Če bi uporabili terminologijo, ki jo je uvedel Robert Dahl, bi lahko rekli, da je Jugoslavija kot politični sistem dostikrat tudi prevelika za reševanje določenega političnega problema. Če namreč *uporaba uniformnih pravil* v prostoru celotnega političnega sistema z danimi mejami povzroči določene stroške (ali izgubo koristi) za nekatere dejavnike, ki bi se jim lahko izognili (brez pomembnejših stroškov za druge) z neuniformnimi pravili, tedaj lahko rečemo, da so meje političnega sistema širše kot pa meje političnega problema. Prav to pa zadeva enega temeljnih neskladij v Jugoslaviji v povojnem obdobju. Po eni strani smo imeli velike ekonomske in kulturne razlike, po drugi strani pa uniformno normativno in institucionalno strukturo. Glede na to lahko perspektivo vključevanja v Evropo vidimo le v sproščanju delovanja in v povečevanju avtonomije ob vključevanju v mednarodni prostor; ne pa v tem, da se bomo najprej poenotili v Jugoslaviji in šele tako »okrepljeni« začeli vstopati v Evropo.

Etnična sorodnost, ki je bila pred stoletjem podlaga za integracijska gibanja v širšem prostoru (panslovansko, pangermansko ipd.), danes ne more odtehtati velikih tehnoloških, ekonomskih in kulturnih razlik med jugoslovanskimi narodi. Krvna sorodnost, kolektivni spomin o boju proti skupnemu zunanjemu sovražniku ter ideologija bratstva in enotnosti, kot vse kaže, ne bodo zadostovali, da bi se Jugoslavija frontalno in integralno vključevala v razviti del Evrope. Vendar pa pri tem ne bi kazalo spregledati, da se proces individualizacije ne končuje in izčrpuje na ravni republike in da sega čez teritorialne in druge družbene skupine vse do

človeka kot posameznika. V tem smislu se torej v perspektivi ne bomo vključevali v Evropo niti preko Beograda niti preko Ljubljane, temveč preko specifičnih družbenih skupin in tudi preko individualno ustvarjenih omrežij, ki ob vstopanju v informacijsko dobo postajajo vse bolj vsakdanja realnost.

7. Ob značilni krepitvi *radialnih komunikacij* med razvitim evropskim jedrom in njegovim obrobjem (analogno velja v svetovnem merilu) lahko pričakujemo, da se bo – vsaj relativno in prehodno – zmanjšala intenziteta *lateralnih oz. tangencialnih interakcij* med bližnjimi regijami in narodi. Okrepljeni vpliv evropskega in svetovnega jedra (z vidika modela odnosov med »jedrom in obrobjem«) bo na več načinov pogojeval tudi spremembe v odnosih med posameznimi regijami v Jugoslaviji. Razlike, ki so se zaostrovale in vodile do konfliktov v relativno zaprtem prostoru jugoslovanske države, bodo dobile drugačen pomen v širših evropskih okvirih. Čim večja bo odprtost države, tem bolj bo to pomenilo tudi relativizacijo sedanjih teritorialno zasnovanih konfrontacij ter medsebojnih izključnosti v smislu logike zero sum game. Podobno kot so nekdanje razlike in nasprotja med mestom in vasjo v zadnjem času že močno v ozadju, podobno lahko pričakujemo, da bo intenziviranje vplivov razvitega evropskega jedra (tehnološko, ekonomsko, kulturno in politično) predstavljalo nekakšen skupen zunanji dejavnik, ki bo zlasti med mlajšimi in prihajajočimi generacijami ustvarjal vse širše skupne imenovalce v globalnem družbenem kontekstu. Že danes imajo mladi dosti več skupnega v svoji vrstniški kulturi (npr. rock glasba), pa čeprav so pripadniki različnih narodov, kot pa imajo skupnega s starejšimi generacijami lastnega naroda (npr. nepoznavanje ali odklanjanje narodne glasbe).

Glede na to da je Jugoslavija do sedaj ostajala na robu integracijskih procesov v Evropi, se zdi razumljivo, da se danes poizkuša nadomestiti zamujeno. Ob tem pa zahajamo v nevarnost, da zanemarimo neželene implikacije tega procesa. Evropska integracija se obravnava predvsem kot povečevanje možnosti našega dostopa do bogastva raznovrstnosti razvite Evrope. Obenem pa se zanemarija, da gre pri tem za protislovje, ki smo ga že na drugem mestu označili v smislu »dveh zakonov dostopnosti«. Po eni strani si namreč vsakdo prizadeva pridobiti prost dostop do vseh drugih; po drugi strani pa želi uveljavljati svoj nadzor nad dostopnostjo kogarkoli drugega do sebe.

Z vidika naše teme to pomeni, da hkrati, ko se nam nakazujejo perspektive bolj odprtega vključevanja v razviti svet, ne smemo zanemarjati spremnega procesa, da bodo tudi drugi imeli *neoviran dostop do nas*. Prav na tej točki pa je *majhen narod*, kot smo Slovenci, še prav posebej ranljiv. V tem smislu se nam torej razkriva paradoksalni položaj, da je naše vključevanje v »Evropo brez meja« v določenih pogledih pot za razrešitev današnje družbene krize, po drugi strani pa obenem način vse večjega *ogrožanja naše kulturne in nacionalne identitete*. Do sedaj je bila osrednja pozornost Slovencev usmerjena na gibljivost ljudi (predvsem priseljevanje delavcev) znotraj državnih meja. Že pri tem je prišlo do dramatičnih zaostritev v mednacionalnih odnosih in do vrste »obrambnih reakcij« tako na gospodarskem, kulturnem kot tudi na političnem področju. Pri tem mislim na zahtevo po omejitvi zaposlovanja delovne sile iz drugih republik, na ukrepe v zvezi z zaščito slovenskega jezika (npr. jezikovno raziščišče, konflikti v zvezi z uporabo slovensčine v JLA, že pred časom pa tudi na radiu in TV), na politične zahteve po doslednejšem uveljavljanju nacionalne suverenosti idr. Ob vsem tem pa se zdi, da nasplošno danes podcenjujemo potencialno ogrožanje s strani razvitih držav Evrope. Razlika je verjetno v tem: delavci z »juga« so, ob tem ko so sicer prevzemali najbolj nezaželena opravila, predstavljali nekakšno motnjo v »čistem« sloven-

skem okolju in slovenski kulturi (čeprav se postopoma tudi asimilirajo); odpiranje meja v odnosu do zahodnega sveta pa nas potencialno ogroža tako, da nas – kot avtohtone prebivalce – s svojo premočjo lahko spravi v povsem podrejen položaj ali pa celo povsem preplavi našo lastno identiteto.

PETER KLINAR

Integracijski procesi v Evropi z vidika medetničnih in migracijskih procesov

1. Zgodovinski pogled na Evropo opozarja na tradicionalno *dihotomijo med zahodno in vzhodno Evropo*, ki se je ohranila do sodobnosti s svojo politično razdeljenostjo med dva bloka. Ta dihotomija opozarja na ekonomske in civilizacijske razvojne, kulturne, religiozne in druge razlike. Medtem ko se zahodne družbe hitro razvijajo proti postindustrijskim, informatičnim družbam z delujočimi državami blaginje, vzhodne evropske družbe v tem razvoju zaostajajo, ko doživljajo prehode iz tradicionalnih proti industrijskim družbam z minimalnimi znaki postindustrijskega razvoja. Vzhodne evropske družbe so na obrobju ali zunaj zahodno-evropskega razvoja kvalitete življenja, čeprav so se zrušili njihovi realsocialistični politični sistemi, ki postopno postajajo podobni zahodnim (kapitalističnim) političnim sistemom.

2. Ideja združevanja in povezovanja Evrope ni nova, v sodobnosti pa se začneja uresničevati. Vendar *integracija Evrope poteka predvsem v okvirih zahodne Evrope*, ki jo moramo označiti kot pretežno germansko-romansko ekonomsko in politično integracijo. Vzhodni (slovanski in drugi) del Evrope pa je zunaj te integracije, čeprav se mu s političnimi spremembami odpirajo neke možnosti.

3. V *zahodni Evropi* utegnejo zaradi njenega postindustrijskega razvoja zoreti razmere za uveljavljanje takšnih medetničnih odnosov, ki se začenjajo uveljavljati v teh fazah družbenega razvoja. Pričakovati je mogoče, da bodo v *medetničnih odnosih med avtohtonimi etničnimi skupinami* upadali pojavi etnične stratifikacije, ki temeljijo na prirojenem statusu in se nadomeščali s pojavi razvitejše socialne stratifikacije, zasnovane na pridobljenem statusu. Etničnost v pluralističnih družbenih razmerah postaja pojav horizontalnih in ne vertikalnih družbenih razlik, kar je razumeti, da se začenjajo uveljavljati procesi etnične enakopravnosti med avtohtonimi etničnimi skupinami. Pluralistične družbene razmere zahtevajo razvoj avtonomije, količinskih etničnih manjšin in nadomeščanje kvantitativnih kriterijev odločanja s kvalitativnimi. Razvoj opisanih medetničnih odnosov omogoča večjo skladnost med narodnosocialno integracijo in med nacionalnosistemsko integracijo. Projekti integracije zahodne Evrope izhajajo od nekakšne konfederacije suverenih narodov in nacij. Vsem tem prihodnjim trendom razvoja odnosov med avtohtonimi etničnimi skupinami v zahodni Evropi je treba dodati še uveljavljanje procesov razvitejšega prilagajanja – etničnega pluralizma – kot izhodišča širših integracijskih procesov in upadanje različnih disjunktivnih procesov. Če govorimo o medetničnih odnosih, mislimo na te odnose znotraj avtohtonih etničnih skupin